

ПОЛІТОЛОГІЯ

УДК 321.7/329.12

Р. М. Коршук, канд. політ. наук, доц., КНУТШ

ЛІБЕРАЛЬНА ТА ЕТНІЧНА ДЕМОКРАТІЯ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

У статті аналізується ліберальна та етнічна демократія як різні форми етнополітичних відносин в умовах демократичного політичного режиму. Розглядається сутність та ознаки даних форм, здійснюється їх порівняльний аналіз.

Ключові слова: етнополітика, політичний режим, ліберальна демократія, етнічна демократія, етнічність, нація, націоналізм, національна (етнічна) меншина, титульна нація, домінуюча нація.

Важливою характеристикою політики певної конкретної держави, здійснення політичної влади виступає політичний режим, що визначається як "система методів та засобів здійснення політичної (державної) влади" [1]. Особливості політичного режиму, його засоби та методи здійснення політичної влади виявляються в усіх без винятку сферах суспільства, впливаючи на життя та діяльність як індивідів, так і різноманітних спільнот, у тому числі етнічних. Таким чином, політичний режим визначає певну систему етнополітичних взаємовідносин у конкретній державі.

У процесі історичного розвитку різні демократичні режими виробили власні шляхи забезпечення прав етнічних спільнот, розподілу владних ресурсів між їх представниками, вирішення етнічних конфліктів. Форма функціонування демократичного політичного режиму в етнополітиці залежить від цілого ряду факторів, серед яких центральне місце займають особливості політичної культури, традиції функціонування демократичних інституцій, особливості розподілу владних повноважень між більшістю та меншістю тощо. Відповідно, основними формами функціонування демократичного політичного режиму в етнополітиці, на думку ізраїльського дослідника С. Смухи, є ліберальна, етнічна та демократія згоди. Останню, зважаючи на специфічний характер саме міжетнічних відносин, доцільніше визначати як демократію міжетнічної згоди.

Метою цієї статті є порівняльний аналіз ліберальної та етнічної демократії. Відповідно до поставленої мети у статті вирішуються наступні завдання:

- 1) визначити основні системи етнополітичних відносин в умовах демократичних політичних режимів;
- 2) охарактеризувати особливості ліберальної демократії;
- 3) розкрити сутність етнічної демократії;
- 4) виокремити спільні та відмінні риси ліберальної та етнічної демократії.

Серед науковців, які досліджували проблему етнічності в демократичних політичних режимах, варто відзначити С. Смуху, В. Кимлічку, А. Лейпхарта, Д. Горовіца, Ч. Тейлора, Д. Цветкова, Ю. Шабаєва, О. Садохіна.

Проблема забезпечення прав недомінуючих етнічних груп є одним з центральних питань функціонування сучасних демократій. На перший погляд демократія являється універсальним інструментом забезпечення прав людини, що, в свою чергу, виступає запорукою забезпечення прав етнічних спільнот, їх нормального існування та життєдіяльності. Для цього достатньо лишень дотримуватись демократичних принципів та процедур.

Однак, на практиці втілення подібних принципів в етнополітиці пов'язане з цілим рядом труднощів. Класична демократія – це правління більшості, особливістю якого є втілення на практиці принципу "одна людина – один голос". У поліетнічних державах даний принцип забезпечує міцне домінування етнічної більшості. Враховуючи той факт, що більшість демократичних країн

світу являються поліетнічними, стає дедалі більш зрозуміло, що питання меншин не можна розв'язати простим забезпеченням додержання традиційних прав людини. Їхні стандарти не можуть допомогти у розв'язанні деяких найбільш важливих і суперечливих питань, що стосуються етнічних меншин [2].

Однією з найдавніших форм демократії є ліберальна демократія. Етнополітика в умовах ліберальної демократії характеризується такими основними рисами:

1) етнічне походження є особистою справою та особистим вибором громадянина і офіційно ніяк не враховується. Як і релігія, етнічність відокремлена від держави. Держава не втручається в етнічні питання;

2) засоби (ресурси) розподіляються залежно від індивідуального внеску особи і не залежать від її групової приналежності. Недомінуючі групи мають можливості для соціальної та політичної мобільності і успішно користуються ними, хоча і не всі в рівній мірі. Порушує даний принцип лише політика "позитивної дії" (переваги представникам чорношкірого або іспаномовного населення США та аналогічні заходи в низці інших країн), яка практикується як тимчасовий захід, ціль якого – залагодити несправедливість, що мала місце у минулому, створити рівні умови гри;

3) окремі громадяни та меншини мають свободу вибору – інтегруватися у домінуючу більшість і асимілюватися чи залишатися поза нею [3]. Прикладами подібних демократій є США, Франція, Швеція тощо.

В основі ліберальної демократії лежать дві основні взаємопов'язані ідеї – ідея "етнокультурної нейтральності" та етатистська ідея нації (нація-держава, політична, громадянська нація). Державна політика має бути нейтральною щодо етнічних, культурних та расових особливостей власних громадян. Ставлення держави до цих особливостей нагадує ставлення до релігії – тієї сфери приватного життя людини, в яку держава втручається лише у випадку загрози порушення прав інших людей. Релігійна толерантність та відокремлення держави від церкви виступають зразком для наслідування в етнічній сфері. За ліберальної демократії не має бути ані офіційних релігій, ані офіційних культур.

Етнокультурна нейтральність є центральною характеристикою громадянських націй. Один з визначальних принципів ліберальної демократії – "етнічне походження є особистою справою та особистим вибором громадянина і офіційно ніяк не враховується" – виступає наріжним каменем формування політичної нації. Наголошується на існуванні певних загальних демократичних цінностей, які підтримуються більшістю населення незалежно від етнічної приналежності.

На думку В. Кимлічки подібна характеристика ліберальної демократії не відповідає дійсному стану речей: "зростає розуміння, що ідея етнокультурної нейтральності не більше ніж міф. Справді, заява, що ліберально-демократичні держави (або "громадянські нації") етнокультурно нейтральні, є очевидною неправдою як в

історичному так і в концептуальному плані... Розглянемо нинішню політику Сполучених Штатів, які нібито є "нейтральною" державою. По-перше, є офіційна вимога вивчати англійську мову дітям у школах. По-друге, існує офіційна вимога вивчати англійську мову іммігрантам (до 50 років), щоб отримати американське громадянство. По-третє, вимогою *de facto* (фактично) роботи у державних установах або для державних установ є знання претендентом англійської мови. По-четверте, рішення про межі штатів і час їхнього прийняття до федерації спеціально встановлювалися у такий спосіб, щоб англомовне населення становило більшість у кожному з п'ятдесяти штатів американської федерації" [4]. Таким чином маємо невідповідність теорії та практики застосування принципів ліберальної демократії щодо етнічних спільнот. Втілення на практиці принципів ліберальної демократії щодо етнічностей вступає у конфлікт з принципами мультикультуралізму, який зараз активно пропагується на Заході.

Практика втілення ідей ліберальної демократії щодо етнічних спільнот доводить, що ця форма – все ж таки правління більшості. Представники етнічних меншин постають перед вибором – або інтегруватися до більшості, або йти шляхом етнічної ізоляції. Деякі країни, наприклад Франція, не вітають подібні прагнення до ізоляції, всіляко підштовхуючи представників етнічних меншин до інтеграції у французьке суспільство на індивідуальному рівні. Натомість забезпечення індивідуальних прав представників меншості не залежить від їхньої етнічної належності. На практиці це виявляється у можливості зайняти будь-яку посаду в державі (за умов виконання певного ряду умов – знання мови тощо) незалежно від національності, кольору шкіри та віросповідання.

Політика "позитивної дії" має тимчасовий характер, що підтверджує орієнтацію ліберальної демократії на формування єдиної нації-держави та гомогенної національної культури. Ціллю подібних заходів є не тільки виправлення несправедливості щодо окремих етнічних груп, скільки формування у майбутньому суспільства "сліпого щодо кольору шкіри", об'єднаного єдиною національною культурою. На практиці політика "позитивної дії" виявляється в наданні квот представникам певних етнічних/расових груп при вступі у вищі навчальні заклади, прийомі на роботу, зокрема на державну службу тощо.

На думку деяких дослідників політика "позитивної дії" має також і негативні моменти: вона зменшує рівень "здорової" конкуренції, спричиняє зростання невдоволення серед представників більшості тощо.

Етнічна демократія являє собою тип демократичного політичного режиму, що прагне поєднати, на перший погляд, не сумісні принципи – демократичні процедури та домінування етнічної більшості. В етнічній демократії поєднуються наявність демократичних прав для усіх громадян, певні колективні права етнічних меншин та домінування етнічної більшості. На відміну від ліберальної демократії, ця форма ґрунтується на концепції етнічного (апелює до ідеї нації як етнічної спільноти), а не громадянського націоналізму.

Основними рисами етнічної демократії виступають:

- 1) чітке визначення титульної нації;
- 2) титульна нація є, водночас, домінуючою нацією;
- 3) держава виступає синонімом, насамперед, титульної нації;
- 4) етнічний націоналізм домінуючої спільноти виступає основою формування нації у державі;
- 5) держава наголошує на визначальній ролі титульної нації, проводить заходи, спрямовані на активну підтримку її культури;

6) держава прагне до обмеження можливості представників нетитульних етнічних груп зайняти домінуючі позиції в органах державної влади;

7) представники етнічних меншин, що мають громадянство, користуються політичними, економічними, соціально-економічними, соціальними та культурними правами і свободами. У сфері колективних прав непанівні етнічні спільноти мають право на формування власних релігійних, освітніх та культурних інституцій;

8) в цілому держава не перешкоджає етнічним меншинам боротися за покращення власного статусу законними методами.

Прикладами етнічної демократії, на думку С. Смухи, є Ізраїль, Польща, Естонія тощо. До країн з подібним типом демократичного режиму зараховують також Німеччину. Типовим прикладом втілення на практиці етнічної демократії є Ізраїль. В Ізраїлі араби мають усю повноту громадянських прав, свої легальні організації та політичні партії. Водночас, згідно декларації незалежності Ізраїль – це, насамперед, єврейська держава, батьківщина усіх євреїв. Одним з прикладів домінування єврейської нації є міграційна політика, згідно якої євреї мають переваги у отриманні громадянства тощо. Серед арабського населення поширене прагнення до рівноправності з євреями не тільки на індивідуальному, але й на груповому рівні.

Однією з центральних проблем функціонування етнічної демократії є забезпечення стабільності цієї форми. На думку С. Смухи стабільність етнічної демократії залежить від цілого ряду факторів, головними серед яких є: сила держави; чисельне співвідношення "домінуюча більшість – непанівні меншості"; рівень консолідації непанівної етнічної спільноти; наявність чи відсутність політичної еліти, що здатна мобілізувати етнічну меншину; наявність чи відсутність уявлень щодо загроз (міфічних або реальних) існуванню домінуючої спільноти та держави. Сильна держава здатна протистояти внутрішнім та, що особливо важливо, зовнішнім загрозам, адже етнічні меншини іноді виступають інструментом впливу інших держав. Наявність у державі чисельної (більше 25 % від усіх громадян) консолідованої етнічної меншини та здатність її еліти політизувати дану меншину, може виступати дестабілізуючим фактором для функціонування етнічної демократії. Важливою складовою забезпечення стабільності етнічної демократії, на думку ізраїльського дослідника, є відчуття загрози серед представників домінуючої спільноти. Наприклад, в Ізраїлі в середовищі євреїв культивується міф про загрозу існуванню власної держави та єврейської нації.

У науковій літературі іноді ліберальна демократія протиставляється етнічній, при цьому остання розглядається як неповноцінна демократія, в якій практичне застосування демократичних процедур в етнополітиці є фікцією. Подібне протиставлення пов'язане з особливостями трактування різних типів націоналізму. Якщо в основі ліберальної демократії лежить політичний (громадянський) націоналізм, то етнічна демократія виступає втіленням ідеології та практики етнічного націоналізму.

Поділ націоналізму на етнічний та громадянський є найбільш поширеним та найвпливовішим у сучасній науці. Ця типологія була започаткована американським дослідником Г. Коном. На думку Г. Кона історично сформувалися два основні типи націоналізму – західний та східний, побудовані на відмінних ідеологічних засадах: "якщо західний націоналізм був у своїх витоках пов'язаний з концепцією індивідуальної свободи та раціонального космополітизму XVIII ст., пізніший націоналізм Центральної та Східної Європи і Азії легко набував протилежного розвитку... Націоналізм на Заході ґрунтував-

ся на нації, яка була витвором суспільних і політичних чинників; націоналізм у Німеччині ґрунтувався не на раціональній суспільній концепції, а на "природній" реальності спільноти, яка тримається разом не з волі її членів чи обов'язком, впровадженням контрактом, а традиційними родинними зв'язками та статусом членів" [5].

Ця типологія є універсальною та найбільш поширеною у сучасній науці. Поділ націоналізму на політичний та етнічний (західний і східний) досі залишається своєрідним еталоном та мірилом всіх речей. Однак ця типологія, як і будь-яка інша, має ряд недоліків. Подібний поділ, за влучним висловом Г. Касьянова, носить "моралізаторський характер" [6], адже протиставляє в цілому позитивний політичний (громадянський, західний) націоналізм негативному етнічному (східному) націоналізму. Відповідно, поділ націоналізму на позитивний та негативний часто використовується не стільки в науковому, скільки в ідеологічному сенсі.

Дана типологія, як і більшість типологій, виділяє "чисті типи" (у веберівському розумінні) та не враховує усю гамму наявних емпіричних прикладів втілення націоналізму на практиці. На ваду поділу націоналізму на етнічний та політичний вказує (спираючись на аналіз відомого дослідника Дж. Броїлі) Е. Сміт: "різниця між етнолінгвістичним та громадянсько-політичним видами націоналізму міцно вкоренилася в дослідницькій літературі, однак подібна різниця являється аналітичною та нормативною. Вона не описує конкретні націоналізми, а використовується для відстеження розвитку націоналізму загалом. Навіть найбільш "громадянські" та "політичні" націоналізми за умови детального розгляду часто виявляються також "етнічними" та "лінгвістичними"; таким, безумовно, є французький націоналізм в часи Революції, не кажучи вже про наступний період, з його зверненням до "nos ancêtres les Gaulois" та єдиного французького народу, а також придушенням регіональних мов на користь паризької, французької. Навпаки, Броїлі виокремлював в німецькому націоналізмі 1848 р. поряд з етнічною територіальною та громадянською складовою, що виражалося в дебатах франкфуртського парламенту. Іноді ця громадянська та етнічна складова змішуються в рівній пропорції, як це мало місце в Чехословаччині, Шотландії та Швейцарії, іноді вони вступають в протиріччя, як це було в "справі Дрейфуса" у Франції або як це сьогодні відбувається в Індії та Ізраїлі" [7]. До цього варто додати, що сучасна Франція, яка виступає ледь не хрестоматійним прикладом побудови держави на засадах політичного (громадянського) націоналізму, поєднує в своїй політиці елементи етно- та громадянського націоналізмів – увага та турбота про розвиток французької мови та культури поєднується з етатистською концепцією нації.

Прикладом побудови політичної (громадянської) нації є також Сполучені Штати Америки. С.Смуха щодо цього зауважує: "США – ще одна класична ліберальна демократія, в якій сьогодні так багато розмов про мультикультурність та політкоректність. Але, як і раніше, в основі американського суспільства лежить одна мова (англійська), одна культура тощо" [8].

Цей приклад свідчить, що між етнічним та політичним націоналізмом, як і між етнічною та ліберальною демократією не така глибока прірва, як видається на перший погляд. Як ліберальна, так й етнічна демократія є правлінням більшості. Національна культура в етнічній та ліберальній демократіях формується на основі культури більшості. Саме в культурній сфері, в умовах цих двох форм демократичного політичного режиму виявляється, перш за все, домінування більшості, що є цілком природним: "важливо мати на увазі, що ні в од-

ній демократичній державі національні меншини не мають повної лінгвістичної та культурної рівності з домінуючою більшістю, і це практично неможливо, адже меншини за своєю природою завжди будуть програвати більшості" [9]. При цьому в обох типах представники етнічних меншин, які мають громадянство, користуються демократичними правами і свободами, в тому числі в культурній сфері (мають право на формування власних релігійних, освітніх та культурних інституцій). Як етнічна, так і ліберальна демократія вимагають від представників етнічних меншин виконання певного ряду вимог (знання офіційної мови тощо) задля отримання громадянства чи реального користування правами громадянина. Загалом етнічна та ліберальна демократії прагнуть до подібної мети, але йдуть до неї дещо відмінними шляхами. Відмінність шляхів, у свою чергу, пов'язана з історичними особливостями формування націй та держав. При цьому обидві забезпечують дотримання та охорону прав меншості. Етнічна демократія, на думку С. Смухи, є своєрідним сучасним інструментом формування новітніх національних держав: "уявіть собі їх дилему: адже ці держави базуються на понятті етнічної нації, а Захід вимагає від них ліберальної демократії. Відповідно, потрібно щось придумати і саме тому для багатьох етнічна демократія з часом стане можливим реальним виходом зі складного положення. Тобто знову: демократичні права для усіх, спільне громадянство, певні колективні права меншин, і, водночас, контроль за тим щоб більшість мала привілеї та домінування" [10].

Як це не парадоксально звучить, але в окремих випадках етнічна демократія, на відміну від ліберальної, виявляється більш дієвим механізмом у справі захисту самобутності етнічних меншин. В умовах класичної ліберальної демократії минулого застосування асиміляційної моделі етнополітики вважалося цілком закономірною та необхідною річчю. У деяких сучасних ліберальних демократіях, попри пропагування та впровадження у практику засад мультикультуралізму, політика етнокультурної нейтральності обертається активним підштовхуванням представників етнічних меншин до асиміляції. Свободу вибору – асимілюватися в домінуючу культурну більшість чи залишатися поза нею, при цьому користуючись демократичними свободами, ніхто не відміняв. Однак, наголос саме на індивідуальних, а не групових правах у сфері культури, виступає для багатьох представників не домінуючих культурних груп дороговказом до асиміляції.

Натомість етнічна демократія, внаслідок наголосу на етнічному націоналізмі й чіткому розмежуванні титульної нації та національних меншин, сприяє їх консолідації, підтриманню власної культурної та етнічної самобутності. Як не дивно, етнічна демократія, надаючи більшу увагу колективним правам, підштовхує етнічні меншини до формування власних релігійних, освітніх та культурних інституцій.

Звичайно, ця теза є дискусійною, її підтвердження чи спростування залежить від аналізу конкретних прикладів втілення засад етнічної демократії на практиці.

Порівняльний аналіз ліберальної та етнічної демократій, а також конкретні приклади втілення останньої на практиці спростовують тезу про недемократичність етнічної демократії. Не варто сприймати етнічну демократію лише в негативному сенсі. Це теж демократія, її особливості обумовлені історичними реаліями формування нації та національної держави. Більш того в умовах звільнення від колоніальної залежності на початковому етапі державотворення ця форма демократії сприяє відродженню титульної нації, її культури та мови, водночас забезпечуючи наявність демократичних процедур.

Список використаних джерел

1. Шляхтун П. П. Політологія (теорія та історія політичної науки) : підручник. – К. : Либідь, 2002. – С. 378. 2. Кимлічка В. Лібералізм і права меншин / [пер. з англ. Р.Ткачук]. – Харків : Центр Освітніх Ініціатив, 2001. – С. 19. 3. Шабает Ю. П., Садохин А. П. Етнополітологія : учеб. пособ. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – С. 91–92. 4. Кимлічка В. Лібералізм і права меншин... – С. 24–25. 5. Кон Г. Західний та східний націоналізм // Націоналізм : антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий ; [пер. з англ. Ю. Мельника]. – К. : Смолоскип, 2000. – С. 632. 6. Касьянов Г. В. Теорії нації та націоналізму. – К. : Либідь, 1999. – С. 188. 7. Смит Эн-

тони Д. Национализм и модернизм: критический обзор современных теорий наций и национализма / [пер. с англ. А. В. Смирнова, Ю. М. Филипова, Э. С. Загашвили и др.]. – М. : Праксис, 2004. – С. 236–237. 8. Полищук В. Блеск и нищета этнической демократии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.moles.ee/03/Sep/10/8-1.php>. 9. Шабает Ю. П., Садохин А. П. Етнополітологія... – С. 66. 10. Полищук В. Блеск и нищета этнической демократии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.moles.ee/03/Sep/10/8-1.php>.

Надійшла до редколегії 25.12.12

R. H. Korshuk

ЛИБЕРАЛЬНАЯ И ЭТНИЧЕСКАЯ ДЕМОКРАТИЯ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ

В статье анализируется либеральная и этническая демократия как различные формы этнополитических взаимоотношений в условиях демократического политического режима. Рассматривается сущность и признаки данных форм, осуществляется их сравнительный анализ.

Ключевые слова: этнополитика, политический режим, либеральная демократия, этническая демократия, этничность, нация, национализм, национальное (этническое) меньшинство, титульная нация, доминирующая нация.

R. M. Korshuk

LIBERAL DEMOCRACY AND ETHNIC: A COMPARATIVE ANALYSIS

This article analyses liberal and ethnic democracies as two forms of ethno-political relations of the democratic political regime. Main ideas and features of those forms have discussed and compared.

Keywords: ethno-politics, political regime, liberal democracy, ethnic democracy, ethnicity, nation, nationalism, national (ethnic) minority, titular group, dominant nation.

УДК 316.35

Д. В. Косенко, асп., КНУТШ

КРАТОЛОГІЧНИЙ ВИМІР КОМУНІКАТИВНОГО ВЧЕННЯ Ю. ГАБЕРМАСА

Проаналізовано кратологічний вимір комунікативного вчення Ю. Габермаса. Висвітлено особливості політичних поглядів мислителя на владу, демократію та їх місце в комунікативному вченні Ю. Габермаса.

Ключові слова: влада, демократія, легітимність, політичне відчуження, кратологічний вимір комунікативного вчення Ю. Габермаса.

На сучасному етапі розвитку людства, особливо в період становлення нової інтелектуальної епохи, однією з найбільш значущих особливостей стає зростання ролі комунікативних процесів в політиці, які охоплюють практично всі сфери життєвого світу та суспільства. Без визначення ролі влади у цих процесах стає неможливим вивчення і самої комунікативної дії.

Доцільність вивчення кратологічного виміру комунікативного вчення Ю. Габермаса постає у зв'язку із недостатнім дослідженням даної проблематики в наукових колах. Суперечлива оцінка самої теорії комунікативної дії, зарубіжними, та особливо вітчизняними науковцями у радянські часи, не сприяла повноцінному розкриттю її потенціалу.

Мета статті: проаналізувати кратологічний вимір комунікативного вчення Ю. Габермаса, розкрити особливості політичних поглядів мислителя на владу, демократію та їх місце в теорії комунікативної дії.

Чи ж не найважливішою запорукою розкриття змісту влади є своєрідне мистецтво керування, що й є сутністю політичної влади. Відповідно це певний процес комунікації, контактів сильніших особистостей, могутнішої волі із слабшими, пасивнішими. Разом цей процес викликає своєрідне тяжіння слабшої волі й духу до сильнішої, до носія політичної влади.

У початкових формах влада з'явилася разом із людиною. Тому влада існувала вже в додержавних й дополітичних формах організації суспільства. Первісна влада виступала як засіб підтримання певного балансу внутрішньо-групових відносин, насамперед, у вигляді влади різних вождів кланів, родів, релігійних служителів. У первісному суспільстві прояви влади виникли у формі заборон та табу. Водночас, небезпеки перед якими стояла первісна людина, змушували її вступати в певні організаційні захисні зв'язки, що допомагали їй вижити.

Також існували й підстави виникнення влади у зв'язках, що відображали нерівність, яка споконвіку існувала у тваринному світі. Так, якщо серед нижчих видів тварин панувало підкорення тваринним інстинктам, що

яскраво проявлялося в агресивних, силових вчинках, то Homo Sapiens вирізнявся поступовою раціоналізацією своїх дій. Причиною цього була психофізична, розсудливо-розумова і розпорядчо-організаційна нерівність [2]. Тобто влада впливає з біологічної основи, спільний як для людини, так і для тварини, а саме там, де проявляється нерівність. Сильніший, спритніший, розумніший, агресивніший представник ставав вожаком, змушував слухати себе, визнавати вищість своїх інтересів. Тому Ф. Ніцше зазначав, що воля до влади становить основну форму афекту, всі інші – це лише її видозміни, і більшість живого прагне до збільшення своєї влади, а не лише до її збереження [3].

Сила є однією із передумов виникнення владної агресивності, що робить владу здатною ефективно функціонувати. Спочатку сила відображала просту фізичну нерівність між особами тваринного світу. Також сила була найважливішою ознакою влади ще від початку людського суспільства. Так давньогрецький мислитель Фалес зазначає, що сила є основою влади. З розвитком суспільства сила стала означати не лише фізичну силу, а й різні модифікації влади, наприклад, багатство.

Варто відмітити, що сила з часом конкретизувалася у наказі, який спершу міг бути жестом чи мимікою, голосом чи поглядом. Тобто – влада втілювалася в імперативності, а отже в примусі. Як зазначав Е. Канетті, "наказ давніший, ніж мова" [4], а відповідно – хто почав віддавати накази, той і став одним із засновників влади та закону. Отже, сила завжди мала волю складовим елементом, яка збуджувала її до дії. І. Льїн зазначав, що призначення влади полягає в тому, щоб "створити в душах людей настрої визначеності, завершеності, імпульсивності і виконавчості" [5], а волю можна побачити в інтенсивності, активності внутрішньої напруги, що притаманні вождеві чи правителю та у невблаганності вольових вчинків й зовнішніх дій, тому далеко не кожному під силу бути повелителем.

Влада – це здатність здійснювати свою волю [6]. Наведене визначення дає підстави підсумувати, що влада є нав'язування, яке включає в себе примус. Тому влада –